

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗАРОДЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ФОТОЖУРНАЛІСТИКИ

UKRAINIAN SICH RIFLEMEN AND THEIR ROLE IN THE BIRTH OF THE NATIONAL MILITARY PHOTOJOURNALISM

Дослідження має на меті розкрити ще одну цікаву сторінку з історії легіону Українських січових стрільців, який був сформований напередодні Першої світової війни. Крім того, що усуси стали власне фундаментом для побудови української армії, вони вклали багато зусиль у справу популяризації військової звитяги. Ними були створені тематичні малярські полотна, рисунки, скульптури, пісні, зокрема й фотознімки. Автор цієї розвідки переконаний, що саме Українські січові стрільці стали основним фактором зародження української військової журналістики. Адже утворення цього національного військового з'єднання стимулювало не лише відродження української армії назагал, але й зумовило консолідацію галицької інтелігенції в напрямку виникнення української військової фотожурналістики.

Роботи фотографів того часу, а правильніше було б говорити про фотожурналістів, стали неоціненним скарбом для популяризації історії України. Світлина стала документальним свідченням відродження української армії. Головне завдання фотографії — зупинити момент життя, задокументувати до найменших дрібниць подію, що відбулась, і дати можливість глядачу стати свідком миттєвості. В цьому основна перевага фотознімка перед іншими жанрами журналістики. Фотожурналісти, а це були легіонери усуси, відмінно справились з нелегким завданням. Підсумком їх роботи став фотоальбом «Українські січові стрільці», який було приурочено з нагоди 20-річчя створення легіону Українських січових стрільців та видано НТШ у Львові 1935 року.

Причому помітно, що всі напрацювання фотожурналістики, яка творилася в похідних умовах 100 років тому, активно використовуються у наші дні. Військовий конфлікт з Росією, боротьба за свою незалежність вимагає цілеспрямованої роботи у справі пропаганди і правдивого показу подій, що відбуваються сьогодні на сході нашої держави — на Донеччині й Луганщині. Досвід наших попередників-журналістів має бути врахований і використовуватися сьогодні за допомогою цифрових технологій та новітніх засобів подачі інформації — телебачення й інтернет-мережі.

Ключові слова: Українські січові стрільці (УСС), військова фотожурналістика, Перша світова війна, Українська армія, історія України, війна на Донбасі, україно-російська війна 2014–2022 рр., війна на Сході України.

The purpose of the study is to reveal one more interesting page in the history of the Legion of Ukrainian Sich Riflemen, which was formed on the eve of the First World War. In addition to the fact that the USR became foundation for building the Ukrainian army, they put a lot of effort in the field of popularization of military victory. USR created thematic paintings, drawings, sculptures, songs, including photos. The author of this investigation, Ratushnyi R. Ya., states that it is the Ukrainian Sich Riflemen became a major factor in the emergence of the Ukrainian military journalism.

The work of photographers of that time, and it would be more correct to talk about photojournalists, have become an invaluable treasure for popularizing history of Ukraine. The photos are a documentary evidence of the revival of the Ukrainian army. The main feature of photography is to stop the moment life, to document the event that happened

in detail, and to give the viewer the opportunity to become a passive witness of the moment. This is the main advantage of photography over other genres of journalism. Photojournalists, who were USSR legionnaires, did a great job with difficult task. The result of their work was a photo album "Ukrainian Sich Riflemen", which was timed to mark the 20th anniversary of its creation Legion of Ukrainian Sich Riflemen and published by Shevchenko Scientific Society in Lviv in 1935.

It is immediately noticeable that all the achievements of photojournalism that were created in derivative conditions 100 years ago, are actively used today.

The military conflict with Russia, the struggle for independence requires purposeful work in the field of propaganda and truthful depiction of events, which take place in the east of our state nowadays: in Donetsk region and Luhansk region. The experience of our predecessors-journalists must be taken into account and used today with regard to digital technologies and the latest means of presenting information — television and the Internet.

Keywords: Ukrainian Sich Riflemen (USR), military photojournalism, World War I, Ukrainian Army, history of Ukraine, war in Donbass, Ukrainian-Russian War 2014–2022, War in Eastern Ukraine.

Україна напередодні випробувань
Тема дослідження є маловідомою і мало висвітленою. Минуло понад 100 років від визвольних змагань, які започаткували Українські січові стрільці. Боротьба з одвічним ворогом України — з царською Росією, а сьогодні — з путінським режимом, триває. Тема військової фотожурналістики, як і питання її виникнення в Україні на початку ХХ століття, і сьогодні мають велике значення. Актуальність дискурсу полягає передусім у тому, що досвід фотожурналістів того часу може і мусить бути застосованим у наші дні. Безумовно, щоби вповні осягнути уроки історії, варто звернутись до творчого доробку фотожурналістів того часу.

Ще задовго до того, як Гаврило Принцип здійснив свій замах на членів імператорської родини Австро-Угорщини в Західній Україні у часи відродження національної самосвідомості, почали виникати мілітарні спортивні організації як передвісники майбутніх кровопролитних боїв, що невдовзі охоплять всю Європу. Здавалося б, подія, що відбулась 28 червня 1914 року в Сараєво (Сербія), не мала жодного стосунку до України, але вона значною мірою вплинула на розвиток нашого державотворення. Того дня від руки Гаврила Принципа, який був членом сербської терористичної організації «Млада Босна», загинули ерцгерцог Франц Фердинанд та його дружина герцогиня Софія Гогенберг. Як згодом виявилось, убивство членів королівської сім'ї Австро-Угорської монархії стало причиною початку Першої світової війни. Це дало поштовх кривавому вихору, що пронісся по Європі. Він завдав важких випробувань Україні, на території якої відбувся театр військових дій та політичних суперечок між імперіями, що прагнули нового розподілу світу.

Напередодні війни Україна була поділена між двома найбільшими в Європі імперіями. Схід України належав до Російської корони, на заході правила Австро-Угорська монархія.

На східних землях все, що було українським, тобто національним, переслідувалось і заборонялось. Саме слово «Україна» було заборонено і замінювалось словом «Малоросія». Культурне життя українців лівобережжя — «малоросів» ледь жевріло, а про будь-які національно-спортивні, а тим більше військові організації, годі було не те що говорити, але й думати. Буремні події 1905 року в Росії дали поштовх до активізації національного життя поневолених народів імперії, насамперед в Україні. Новий рух у бік національно-культурного відродження спричинив формування тіснішого зв'язку між, умовно, «галичанами» й «малоросами», адже й одні, й інші становили український народ.

Відомий факт: якщо «малороси» надто повільно скидали з себе імперський гніт, то в українців Галичини, що були під пануванням Австро-Угорської імперії, політичне й культурне життя напередодні Першої світової війни значно активізувалось. Тут, ще до війни 1914 року, швидко розвивалась і набирала сили українська політична преса, відкривались нові читальні, кооперативи, товариства. Все це сприяло становленню національної свідомості, давало відчуття сили і рішучості до більш активних дій щодо організації і створення мілітарних товариств. Вони ставили собі за ціль виховання патріотичної національно свідомої молоді. У цей же час в Галичині з'являються так звані «пожарничо-руханкові» товариства «Сокіл» та «Січ». Цей рух спортивно-мілітарних товариств повністю охопив усю Галичину, а головне — згуртував молодь, дозволив виховати нове покоління, яке готове було в слухний час стати до бою за Вітчизну. Напередодні Світової війни було створено і активно діяло близько 900 осередків товариства «Сокіл» і більше 1000 осередків «Січ». Також на той час започатковується таємна військова організація «Пласт» з метою вивчення військової справи серед шкільної молоді.

Зростання національного духу і усвідомлення самоідентичності українців Галичини сприяло й тому, що галичани звернули свою увагу на Східну Україну. Гурт західноукраїнських студентів вирушив у Київ з метою пропаганди національних ідей поміж своїх ровесників «Великої України», як тоді говорили про ту частину України, що була під гнітом царської Росії. Зближення двох братніх частин народу, що були штучно поділені між собою імперіями, було невідворотне. Європа готувалась до війни, а поневолені народи, що входили до складу імперій царської Росії та Австро-Угорщини, мріяли і сподівалися в недалекому майбутньому збудувати свої національні держави. Розуміння слушної нагоди надихнуло українство Галичини до створення першого українського військового товариства «Січові стрільці», яке постало у Львові 1913 року під керівництвом українського громадсько-політичного діяча, соціолога, правника, адвоката, професора, дійсного члена НТШ, автора «Теорії нації» Володимира Якимовича Старосольського. Це дало поштовх до створення подібних осередків по всій Галичині як окремих секцій при товариствах «Січ» та «Сокіл» по всьому краю. До 1914 року таких осередків вже налічувалось близько сотні.

Війна, як випробування для різних народів і українського теж, розпочалась незабаром. Саме 28 червня 1914 року, в день трагічної смерті ерцгерцога Франца Фердинанда та його дружини герцогині Софії Гогенберг, у Львові дізналися про нові національні формування. Крокуючи вулицями міста, члени товариств «Січ», «Сокіл» та «Січові стрільці» продемонстрували співвітчизникам військовий вишкіл та рішучість відстоювати в бою інтереси українства. 28 липня 1914 року Австрія оголосила війну Сербії, а вже 5 серпня цього ж року Росія розпочала військові дії проти Австро-Угорської імперії. Те, що так активно обговорювалося суспільством і чого з нетерпінням чекали люди різних соціальних верств та багатьох поневолених народів, настало. Прийшов час жорстоких змагань і великих надій на Державу, яку потрібно було виборювати із зброєю в руках.

Війна 1914–1917 рр. у світлинах українських військовиків.

Фотоальбом «Українські січові стрільці, 1914–1920» 1935 року як підсумок роботи військових фотожурналістів цього періоду

Напередодні війни 2 серпня 1914 року в Галичині за участю політичних партій була створена Головна Українська Рада (ГУР). Вона

повинна була забезпечити захист українського населення, а також піклуватися організацією та забезпеченням військових формувань. Її очолив відомий політичний діяч Галичини кінця XIX — першої половини XX століття, доктор наук Кость Левицький. Паралельно було створено Українську Бойову Управу, завданням якої було вирішення військових питань. На чолі УБУ став відомий галичанин, адвокат, доктор права, громадсько-політичний та культурно-освітній діяч, засновник товариства «Січ» і січового руху в Галичині Кирило Трильовський. Від цього часу починається яскрава і нелегка історія легіону Українських січових стрільців. Українських добровольців чекали важкі бої, попереду були Маківка, Болехів, Золота Липа, Галич, Семиківці, Лисоня тощо.

З самого початку історії створення бойового легіону Українських січових стрільців виникла ідея збирати документальні свідчення боїв та побуту вояків. Ще до початку військових дій художник Юліан Буцманюк одним з перших розпочав цю необхідну справу. Відомо, що він створив цілу серію портретів стрільців ще до того, як вони розпочали кривавий бій із ворогом.

На той час серед галицької молоді було престижно займатись фотографією. Дякуючи цьому, маємо сьогодні світлини — свідчення тих часів з життя і побуту героїв національно-визвольного руху початку XX століття. Варто відзначити, що до лав Українських січових стрільців у більшості своїй зголошувались добровольцями представники інтелігенції. Тому закономірно, що серед стрільців були люди різних професій, зокрема й поети, музиканти, художники, фотографи. Такий згусток інтелектуальної і мистецької думки не міг не спричинитися до ідеї консолідувати кращі сили для популяризації історії легіону Українських січових стрільців.

Розпочали цю справу старшина-четар Іван Іванець і Петро Герасимів. Вони запропонували і почали організовувати Пресову квартиру. Мовою сьогодення І. Іванець та П. Герасимів створили редакцію, але слово «квартира» мало в собі більше значення, аніж тільки друкований орган. Мається на увазі й культурно-освітня робота та пропаганда ідей і завдань українського стрілецтва, що було першочерговим завданням. Обом воякам вдалося згуртувати довкола себе талановитих митців різних напрямків. Важливим є і той факт, що ще на самому початку створення Пресової квартири ініціативний І. Іванець купив спеціально для потреб стрільців фотокамеру. І назагал, від перших

етапів формування легіону Українських січових стрільців, як зауважує відомий культуролог і мистецтвознавець Роман Яців, «Іван Іванець бере активну участь в розбудові його освітньо-культурного сектора. Як член Пресової квартири УСС він зарисовує і фотодокументує бойові акції і стрілецький побут, виконує проект Прапора легіону УСС, ініціює справу “з націоналізування українського легіону під верхнім оглядом”» [11], власне, розробляє деякі елементи геральдики та емблематики.

Фото 1

Іван Іванець, український художник та фотограф, четар Легіону УСС. 1916 рік. Автор невідомий.

Тому можна з упевненістю сказати, що вже тоді в рядах Українських січових стрільців було глибоке і правильне розуміння ролі фотознімків у відображенні бойової звитяги цієї української військової формації. Забігаючи наперед, потрібно віддати належне І. Іванцю в тому, що згодом він повно і гідно використовує не тільки свій фотоархів, але й світлини інших побратимів по зброї для того, щоб увіковічнити пам'ять про легіон УСС.

Серед учасників визвольних воєн були відомі прізвища фотографів («світлиців»), які працювали в польових, власне бойових, умовах. Усі вони детально згадуються у фотоальбомі «Українські січові стрільці, 1914–1920», виданому 1935 року у Львові. Зокрема, це відомий нам четар І. Іванець, підхорунжий Т. Мойсейович, стрілець В. Оробець, стрілець В. Яцура і деякий час четар Ю. Буцманюк, в Коші і на Волині — підхорунжий М. Угрин та стрілець І. Озаркевич. Усі вони гуртувалися в редакції, котра об'єднувала інтелектуальні сили УСС: «Товариське життя Стрілецтва, яке скупчувалося здебільше довкола Пресової квартири, підсилювало її мистецьку атмосферу. Велике значіння для історії Стрілецтва мають фотографічні матеріали, яких чимало залишилось до нині» [9, 122].

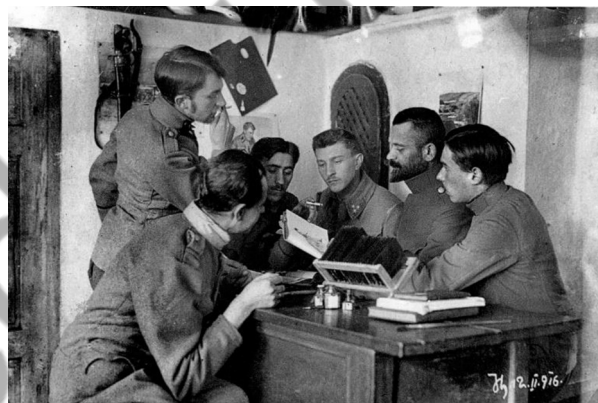

Фото 2

Учасники Пресової квартири УСС (сидять зліва направо: Осип Курилас, Михайло Гайворонський, Роман Купчинський, Іван Боберський та Іван Іванець (на передньому плані поруч із скляними негативами), стоїть Левко Лепкий). Із фонду музею родини Лепких в селі Жукові. 1916 рік. Автор Іван Іванець

З початком роботи Пресової квартири до неї потяглися дуже цікаві митці, журналісти, а серед них і фотографи. Так, вже в грудні 1914 року четар Ю. Буцманюк, що був відомий як художник і фотограф, починає активно співпрацювати з І. Іванцем. З початком Першої світової війни Юліан записався у легіон Українських січових стрільців, став одним із активних дописувачів Пресової квартири, фоторепортером, одним із тих, хто відкрив візуальну сторінку історії Українського Війська початку ХХ століття. У грудні 1914 року вийшли перші світлини Юліана Буцманюка, присвячені бойовій славі легіону УСС, а наступного року його картини,

написані під впливом зроблених світлин, об'єднали в серію листівок. Юліан Буцманюк був головним дизайнером символіки та відзнак легіону.

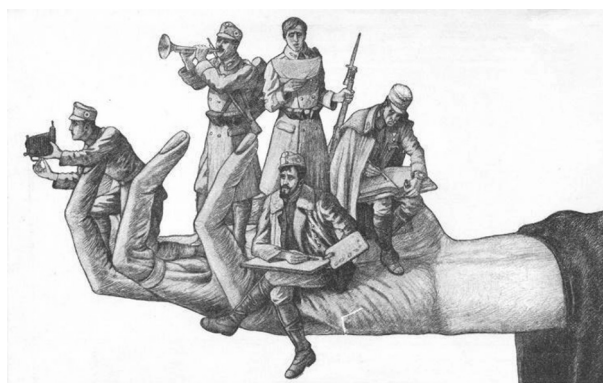

Фото 3

Українські Січові Стрільці.
Знак «Артистичної Горстки» —
Пресова квартира. Рисунок
Ю. Крайківського. 1916 рік.
Поштівка з колекції Юрія Завербного

Є ще один дуже цікавий факт, коли без підтримки держави в умовах війни, за несприятливої політичної та економічної ситуації українство спромоглося не тільки виступити проти ворога із зброєю в руках, але й ще створити культурно-мистецький осередок для популяризації своїх ідей. Уже в 1915 році в Пресовій квартирі працювали такі відомі митці як художник Осип Курилас, Юліан Назарук, Осип Сорохтей, письменник Левко Лепкий, поет Василь Бобинський та інші.

Серед тих, хто створював перші військові світлини, були І. Іванець, Т. Мойсейович, В. Оробець, В. Яцура, Ю. Буцманюк, М. Угрин та І. Озаркевич. Саме вони стали основою групи українських кореспондентів, що швидко в умовах війни пере-кваліфікувались на військових фотожурналістів через відродження національного військового формування. Завдяки роботам цих фотографів маємо безцінну спадщину, а саме літопис героїчної боротьби Українських січових стрільців, відображений мовою фотознімків.

Цікаво, що фотографі знімали не лише кадри боїв, а й побутові моменти життя військових. Мистецтвознавець Р. Яців проаналізував і такі тематичні фотографії: «Один із найбільш проникливих творів Івана Іванця — світлина початку 1916 року «Великодня сповідь у стрільців». Момент фотопубліцистики тут вкрай вдало вивершений наявністю глибокої психологічної фабули. Автор спеціально не моделював її; постановочний принцип взагалі був чужим

його творчому методу. «Художність ситуації» полягала в самому способі зйомки інтимно-побутового мотиву із стрілецьких буднів. Витонченість сповіді про складні душевні переживання піднятого до боротьби за український державницький ідеал юнацтва — одна з базових якостей малярського експресіонізму Івана Іванця» [12].

Напевно ті, хто першим взяв до рук не тільки гвинтівку, але й фотокамеру, на той час ще не зовсім розуміли важливість цього кроку. Розглядаючи фотознімки того періоду можемо побачити не тільки зовнішність, обмундирування, але й повністю візуально відтворити життя і побут українських військовиків, згуртованих ідеєю відновлення українських військових традицій, а згодом державності України. Все це стало найкращим матеріалом для виховання патріотизму серед української молоді.

Світлини популяризували українських військових та українську армію за кордоном. Зокрема, «опікун та орудник Пресової квартири» професор Іван Боберський, що «використовував малярський та світлинний матеріал до видань та пропагандивних виставок, як наприклад до воєнної виставки у Відні 1917 р., в якій УСС мали свій окремий павільйон» [9, 124].

Підсумком роботи військових фотожурналістів стало використання їх доробку в уже згаданому фотоальбомі «Українські січові стрільці», що було підготовлено з нагоди 20-річчя створення легіону Українських січових стрільців та видано НТШ у Львові 1935 року. У виданні відтворено кілька сотень рідкісних світлин. Це при тому, що архів налічував кілька тисяч фотознімків. Вражає широке коло авторів світлин, представлених у ювілейному виданні. Ними були Ю. Буцманюк, Б. Гнатевич, І. Іванець, О. Кузьма, Т. Мойсейович, І. Озаркевич, В. Оробець, В. Розумович, І. Рудницький та ін. Зрозуміло, що відібрати з такої кількості знімків найцікавіші було непросто — потрібні були затрати енергії, часу, а головне — досконале знання матеріалу. І зовсім не випадково серед упорядників цього фотоальбому присутнє знайоме прізвище — Іван Іванець. Саме той, хто одним із перших почав фіксувати на фотокамеру січових стрільців, продовжив розпочату справу військового фотокореспондента, журналіста. Вів її в іншому, не менш важливому напрямку, а саме в річищі пропаганди та популяризації національно-визвольного руху.

Разом із рідкісними світлинами в альбомі подано детальні коментарі, мапи та схеми боїв і походів УСС по кожному періоду історії військової звитяги. Такий підхід ставить цей

фотоальбом на новий рівень: він приваблює не тільки як цікавий ілюстративний матеріал, але й як документ епохи, як наукова праця про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність. При укладанні текстових матеріалів були використані, як зазначається в анотації до цього видання, спогади, історичні праці, військові нариси та рукописні матеріали С. Глушка, С. Горука, В. Дзіковського, М. Заклинського, І. Думіна (Крезуба), І. Крип'якевича, О. Кузьми, Р. Купчинського, О. Назарука, І. Новодворського, С. Шухевича, В. Щуровського та інших. До того ж, подаються спогади товаришів по зброї, учасників змагань та деякі матеріали з музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

З переліку прізвищ авторів, що долучились до цього видання, одразу стає зрозуміло, якої ваги на той час надавали значенню світлинам, що стали документальним підтвердженням подій 1914–1920 рр. Фотоальбом складається з 20 розділів багато оформлених фотознімками з текстами, картами, малюнками боїв і побуту українських січових стрільців. Останні два розділи дають поіменний список першого полку УСС і окремі фотознімки. Військові фотожурналісти скрупульозно зафіксували події того часу. Так, наприклад, одна із славних сторінок бойової звитяги — бої на горі Маківка. У цьому розділі представлено 19 світлин, малюнок художника О. Куриласа та мапа австрійсько-російських позицій того часу. Текст підготував стрілець, очевидець тих подій — В. Левицький. Відзнято загальний вигляд гори Маківка, побут січових стрільців та у бойових умовах, портрети вояків, які відзначились у цих боях [9, 31–36]. Не менш цікаво подано матеріал сотника Б. Гнатевича про бої на Лисоні. Тут розміщено 33 світлини [9, 65–74], мапа околиць Бережан, де велись затяті бої, та малюнок художника О. Куриласа «Протива наступ сотні Будзиновського з яру».

Потрібно зауважити, що з часом майстерність українських військових фотожурналістів значно зросла. Тут бачимо репортажні знімки з поля бою, після бою, фортифікаційні споруди і, звичайно, портрети стрільців, що брали участь у цих подіях. Варто нагадати, що зафіксувати подію на фотоапарат того часу вимагало неабияких зусиль. Фотокамера була важкою, навести на різкість по матовому склі видошукача вимагало чимало часу і терпіння. Самі ж фотознімки експонували на скляні пластини (негативи), матеріал теж досить важкий і крихкий. Все це вимагало від фотожурналіста не тільки мистецької підготовки, але й технічних знань і вміння їх застосовувати.

Українським військовим фотожурналістам того часу вдалося створити безцінний історико-архівний та бібліографічний матеріал (фотопластини, світлини). Єдине шкода, що більшість знімків розміщено без вказування прізвища авторів, які нерідко ризикували своїм життям, щоби зробити цікавий кадр. Ми набагато більше знаємо про творчість стрільців — художників, поетів, композиторів і майже нічого про те, як працювали в умовах війни перші українські військові фотокореспонденти. Їхня роль у популяризації українського війська, безперечно, є надзвичайно вагомою і поки що не повністю оціненою. Але є надія, що з часом науковці, історики, мистецтвознавці нададуть висвітленню цих подій більше уваги.

Війна 2014 року з Росією й нові технології в роботі фотожурналіста

Симптоматичним є той факт, що від початку Першої світової війни 1914 р. і до подій у Криму і на Донбасі 2014 р. минуло рівно сто років. Як і тоді, Україна знову постала перед потребою відновлення, а точніше — створення свого національного військового формування, своєї армії. І знову, як колись, українська армія відроджувалась насамперед у формі добровольчих батальйонів. І знову їх підтримували матеріально й морально волонтери, тобто, український народ.

Через сто років ми знову вже в котрий раз зійшлись у двобої зі своїм одвічним ворогом — царською, ленінською, сталінською і сьогодні — путінською Росією. Шовінізм, російський фашизм набрав нових рис, але цілі залишились ті самі — знищити державність України, відновити Малоросію як регіон у складі «великої і неделимой».

Тому важко перебільшити необхідність журналістського реального факту, журналістського кадру — в якості протиставлення усім імперським зазіханням. Беззаперечним є і те, що на сьогодні значення фотознімка у літописі української бойової звитяги є не меншим, ніж сто років тому. Більше того, можна однозначно стверджувати, що фахово зроблені фотокадри є ще вагоміші й актуальніші. У добу повної комп'ютеризації, в епоху соціальних мереж на свідомість людей колосально впливає живе зображення з місця подій, бойових зіткнень з ворогом. В інформаційній війні, котру ведуть нарівні з безпосередніми бойовими діями, світлини стають вагомих аргументом, власне, злостом від різноманітних провокацій і військових злочинів російської «солдатні», яка воює на нашій землі під виглядом донецького ополчення. Українська фотожурналістика — вагома альтернатива брехливій пропаганді пропутінських / російських

масмедіа. Суспільство їй довіряє, хоча не завжди цьому приділяється належна увага.

Робота військового фотожурналіста не втратила своєї актуальності, а набула нових завдань і функцій. Фотодокументи мусять нести концентровану думку, подавати інформацію так, щоби вона ставала знаковою, промовистою. Тим паче, сьогоднішня можливість зйомки непрофесійними фотографами, за допомогою камер мобільних телефонів, які є у кожного воїна, дає підстави говорити про новий виток у розвитку військової фотожурналістики. І те, що кожен має можливість розмістити в соціальних мережах фотознімки, кожен, хто приймає участь у збройному конфлікті, може стати автором унікальних фотознімків, є лише додатковим бонусом до журналістської справи. Ми мусимо враховувати усі фактори, які потенційно здатні розповісти про наших військовиків або ж показати злочини ворога на окупованій українській землі.

Джерела

1. Бойко О. Легіон Українських Січових Стрільців. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2009. Т. 6 : Ла–Мі. С. 96. 784 с. : іл. ISBN 978-966-00-1028-1.
2. Думін О. Історія Легіону УСС 1914–1918. Л., 1936.
3. Литвин М. Легіон українських січових стрільців // Українські січові стрільці // Енциклопедія сучасної України : у 30 т / ред. кол. І.М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. К., 2003–2019. ISBN 944-02-3354-X.
4. Мазепинські легіонери. *Прикарпатская Русь*. 23.02.1915. URL: <https://zbruc.eu/node/33098> (дата звернення: 15.07.2020).
5. УСС у боях та міжчасі: Мистецька спадщина / Упоряд. : І. Завалій, О. Кіс-Федорук, Т. Лозинський, О. Романів-Тріска; вступ. стат., каталог, біографії художників О. Кіс-Федорук. Л.; К., 2007. 192 с. : іл.
6. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль : Джура, 2005. 592 с.
7. Лазарович М., Мельничук Б. Боротьба Легіону УСС проти російських загарбників на Тернопільщині під час Першої світової війни // Тернопільщина. Історія міст і сіл : у 3 т. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2014. Т. 1 : А–Й. С. 99–114. ISBN 978-966-457-228-3.
8. Липовецький С. Обличчя звитяги (стрілецькі світліни). Львів :Видавнича компанія «АРС», 2012. 96 с.
9. Українські січові стрільці, 1914–1920 / за ред. Б. Гнатевича та ін.; іл. оформл. І. Іванця. Львів, 1935. Репринт. відтворення. Львів : Слово, 1991. 160 с.
10. Липовецький С. Українські січові стрільці: галицькі воїни Архистратига Михаїла. К. :Українська Видавнича Спілка, 2010. 96 с.
11. Іван Іванець — художник, січовий стрілець, автор Прапора легіону УСС. URL: <https://photo-lviv.in.ua/ivan-ivanecz-hudozhnyk-sichovyy-strilecz-avtor-prapora-legionu-uss/>. (дата звернення: 12.06.2020).
12. «Живий живе гадає!» URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/zhyvyi-zhyve-gadaye> (дата звернення: 6.07.2020).

References

1. Boiko, O. (2009). Lehion Ukrainskykh Sichovykh Striltsiv. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t., redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, K.: Nauk. dumka, T. 6, La–Mi, p. 96, 784 p.: il.*, ISBN 978-966-00-1028-1 [in Ukrainian].
2. Dumin O. (1936). *Istoriia Lehionu USS. 1914–1918. L.* [in Ukrainian].
3. Lytvyn M. (2003–2019). Lehion ukrainskykh sichovykh striltsiv. *Ukrainski sichovi striltsi. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy: u 30 t., red. kol. I. M. Dziuba [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh, Koordynatsiine biuro entsyklopedii suchasnoi Ukrainy NAN Ukrainy, K., ISBN 944-02-3354-X* [in Ukrainian].
4. Mazepynskie legionery. (23.02.1915). *Prykarpatskaia Rus.* [in Ukrainian]. <https://zbruc.eu/node/33098>
5. USS u boiakh ta mizhchassi: *Mystetska spadshchyna.* (2007). *Uporiad.: I. Zavalii, O. Kis-Fedoruk, T. Lozynskiy, O. Romaniv-Triska; Vstup. stat., kataloh, biohrafii khudozhnykiv O. Kis-Fedoruk, L.; K., 192 p.: il.* [in Ukrainian].
6. Lazarovych, Mykola. (2005). *Lehion Ukrainskykh sichovykh striltsiv: formuvannia, ideia, borotba.* Ternopil: Dzhura, 592 p. [in Ukrainian].
7. Lazarovych, Mykola, & Melnychuk, Bohdan. (2014). *Borotba Lehionu USS proty rosiiskykh zaharbnikiv na ternopilshchyni pid chas Pershoi svitovoi viiny. Ternopilshchyna. Istoriia mist i sil: u 3 t., Ternopil: TzOV «Terno-hraf», T. 1: A–Y, p. 99–114, ISBN 978-966-457-228-3* [in Ukrainian].
8. Lypovetskyi, Sviatoslav (2012). *Oblychchia zvytiyahy (striletski svitlynny).* Lviv: Vydavnycha kompaniia «ARS», 96 p. [in Ukrainian].
9. *Ukrainski sichovi striltsi, 1914–1920.* (1991). *Za red. B. Hnatevycha ta in.; Il. oforml. I. Ivantsia, Lviv, 1935, Reprynt. Vidtvorennia, Lviv: Slovo, 160 p.* [in Ukrainian].
10. Lypovetskyi, Sviatoslav (2010). *Ukrainski sichovi striltsi: halytski voiny Arkhystratyha Mykhaila. K., Ukrainka Vydavnycha Spilka, 96 p.* [in Ukrainian].
11. Ivan Ivanets — khudozhnyk, sichovyi strilets, avtor Prapora lehionu USS. [in Ukrainian]. <https://photo-lviv.in.ua/ivan-ivanecz-hudozhnyk-sichovyy-strilecz-avtor-prapora-legionu-uss/>
12. «Zhyvyi zhyve hadaie!» [in Ukrainian]. <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/zhyvyi-zhyve-gadaye>

Подано до редакції: 14.02.2021.

Прийнято до друку: 17.06.2021.